

TARJIMASHUNOSLIKNING KECHIKTIRIB BO‘LMAS VAZIFALARI XUSUSIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14600400>

Filol.f.d. **Xayrulla HAMIDOV**,
TDSHU professori, Toshkent, O‘zbekiston
Tel: 90 960 06 23;
E-mail: hamidovx@gmail.com
PhD. Nargiza ISMATULLAYEVA,
TDSHU dotsenti, Toshkent, O‘zbekiston
Tel: +998 99 867 10 88;
Email: ismatullayeva.nargiza@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekistonda, xususan, Toshkent davlat sharq-shunoslik universitetida tarjimashunoslik sohasida olib borilayotgan ishlar, badiiy tarjima vositasida xorijiy adabiyot namunalarini mamlakatimizda va o‘zbek adabiyotini xalqaro miqyosda targ‘ib qilishning muhim va kechiktirib bo‘lmas vazifalari xususida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *o‘zbek adabiyoti, tarjima adabiyoti, badiiy tarjima, tarjima tanqidi, “Turkiy adabiyot durdonalari”.*

Аннотация. *В данной статье речь идет о работе, проводимой в области переводоведения в Узбекистане, в частности в Ташкентском государственном университете востоковедения, и важных и актуальных задачах распространения образцов зарубежной литературы в нашей стране и пропаганды узбекской литературы на международном уровне посредством художественного перевода.*

Ключевые слова: *узбекская литература, переводная литература, художественный перевод, критика перевода, «Шедевры турецкой литературы».*

Annotation. *This article talks about the work carried out in the field of translation studies in Uzbekistan, in particular at the Tashkent State University of Oriental Studies, and the important and urgent tasks of distributing examples of foreign literature in our country and promoting Uzbek literature at the international level through literary translation.*

Key words: *Uzbek literature, translated literature, literary translation, translation criticism, “Masterpieces of Turkish literature”.*

Jahon adabiyoti durdonalarining madaniy hayotimizga kirib kelishi va tarjima asarlarining milliy adabiyotimizning bebaho mulkiga aylanishi natijasida xalqimiz o‘zga xalqlarning madaniyatlari, urf-odat va an‘analari, hayotni anglash falsafasi, yashash tarzi bilan yanada yaqinroq tanishish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Xalqlar orasidagi madaniyat ko‘prigi hisoblangan va har doim milliy adabiyot bilan uzviy bog‘liqlikda taraqqiy etib kelgan badiiy tarjimaning san‘at darajasiga yuksalishida tarjimonning iste’dodi va amalga oshirilayotgan tarjimalarning sifati va badiiy-estetik

saviyasi muhim o‘rin tutadi. Tarjimonning asl nusxani boshqa tilda qayta yaratishdagi mahorati ijodning bunday turida asosiy omil hisoblanadi. Tarjimon mahorati qirralarining tadqiq etilishi esa asar tarjimasining sifatini baholashga imkon beradi. Bundan tashqari, tarjimalarning badiiy saviyasi, qimmatida unda asliyat mazmunining qay darajada aks ettirilganligi bilan o‘lchanadi.

Jahonning juda ko‘p xalqlari bilan madaniy muloqot o‘rnatilishi natijasida badiiy ijod sohasining maydoni kengayib borayotgan bir davrda tinimsiz izlanishlar, chuqur nazariy, tanqidiy tadqiqotlar, ilmiy umumlashmalarga ehtiyoj sezilmoqda. Muhimi, badiiy ijodning bu “injiq” sohasida qalam tebratadigan tarjimashunos-tadqiqotchilar qancha ko‘paysa, soha ham shunchalik taraqqiy etadi, original bilan bellasha oladigan tarjima asarlari bunyodga keladi. Darhaqiqat, tarjima – azaldan til bilan bir qatorda mavjud bo‘lib, adabiyot bilan uzviy bog‘liqlikda taraqqiy etgani bois bu sohalarni bir-biridan alohida ajratish mumkin emas.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2017 yil 11 avgustdagi “Matbuot va axborot sohasida boshqaruvni yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoni bugun ham o‘z aktualligini yo‘qotgan emas. Unda “...kitob targ‘iboti orqali xalqimiz ma‘naviyatini yuksaltirish, kitobxonlik an‘analarini keng targ‘ib qilish, elektron va audio kitoblar yaratish, kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish”, “...xorijda o‘zbek tili va adabiyotini keng targ‘ib qilish, nashriyotlarga kitob mahsulotlarining xalqaro kitob bozorida o‘z mavqei va salmog‘iga ega bo‘lishida ko‘maklashish” zarurligi alohida ta‘kidlanadi¹.

2018-yil 5-aprelda imzolangan “O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi hukumat qarorida esa “...katta iste’dod va yuksak grajdanlik pozitsiyasiga ega bo‘lgan keksa avlod vakillarining ijodiy salohiyati va mahoratidan yoshlarni keng bahramand etish; yosh iste’dod sohiblarini izlab topish, ularning iqtidorini ro‘yobga chiqarish uchun chuqur o‘ylangan, zamonaviy ilm-fan yutuqlariga asoslangan innovatsion usullarni ishlab chiqish va joriy etish; dunyo adabiyotining eng yaxshi namunalarini o‘zbek tiliga tarjima qilish va chop etish, mumtoz va zamonaviy adabiyotimizning eng sara namunalarini xorijiy tillarga o‘girish va chet ellarda targ‘ib etish tizimini yaratish... Badiiy asarlarni xorijiy tillarga tarjima qilish maqsadida milliy adabiyotimizning eng yaxshi namunalarini aniqlash... Badiiy adabiyot bo‘yicha yosh tarjimonlarni tayyorlash, faoliyat ko‘rsatayotgan tarjimonlarning professional malakasi va mahoratini oshirishga doir chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish” bilan bog‘liq dolzarb vazifalar alohida ta‘kidlangan². Bunday e‘tibor mamlakatimizda badiiy tarjimaning umumdavlat ishiga aylanganidan dalolat beradi.

O‘zbek adabiyotining eng yaxshi asarlarini xorijiy tillarga, jahon adabiyotining eng sara namunalarini o‘zbek tiliga tarjima qilishni har tomonlama qo‘llab-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 11 августдаги “Матбуот ва ахборот соҳасида бошқарувни янада такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони (“Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил 12 август).

² О‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 apreldagi “O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroridan.

quvvatlash, samarali ijod qilayotgan mohir tarjimonlarni munosib rag‘batlantirish, amalga oshirilayotgan badiiy tarjimalarning saviyasini yanada oshirish O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-mayda qabul qilgan “Badiiy tarjima sohasida Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi xalqaro mukofotni ta’ sis etish to‘g‘risida”gi PQ-205-son Qarorida muhim maqsad qilib qo‘yilgan³. Ushbu Qarorda badiiy tarjima sohasida Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi xalqaro mukofot g‘oliblarining har biri maxsus diplom, ko‘krak nishoni va yirik miqdorida bir martalik pul mukofoti bilan taqdirlanishi alohida belgilab qo‘yilgan. Bunday mas’uliyatli vazifalarni mamlakat miqyosida amalga oshirish uchun ishlarni quyidagi yo‘nalishda olib borish maqsadga muvofiq:

- xorijiy adabiyot namunalarini chuqur o‘rganish va o‘zbek tiliga tarjima qilish;
- o‘zbek adabiyoti durdonalarini xorijiy tillarga tarjima qilish orqali milliy madaniyatimizni jahonga targ‘ib qilish;
- o‘zbek bolalar adabiyoti namunalaridan xorijiy tillarga va xorijiy tillarda yaratilgan bolalar adabiyoti namunalaridan o‘zbek tiliga qilingan eng yaxshi tarjima;
- Respublika oliy ta’lim muassasalarida mutaxassis tarjimonlar tayyorlashning ilmiy-uslubiy asoslarini mustahkamlash;
- o‘tgan asrning 50-60-yillaridan to bugunga qadar salkam 70 yillik tarixiy davr ichida xorijiy tillardan o‘zbek tiliga va o‘zbek tilidan xorijiy tillarga tarjima qilingan badiiy asarlar bibliografiyasini tuzish (gap shundaki, so‘nggi 60-70 yil ichida xorijiy tillar, xususan sharq tillaridan ona tilimizga va o‘zbek tilidan xorijiy tillarga tarjima qilingan badiiy asarlarning aniq bibliografiyasi hanuz mavjud emas, albatta bu davrda turk tilidan o‘zbek tiliga va o‘zbek tilidan turk tiliga qilingan tarjimalar bundan mustasno);
- XX asrning 50-60 yillari, 70-90 yillari, 1991-2023 yillarda ona tilimizga tarjima qilingan xorijiy adabiyot durdonalarini (uch davrga bo‘lib) ilmiy tadqiq etish, tarjimalarning badiiy saviyasiga xolis va malakali baho berish, mohir tarjimonlar, badiiy so‘z ustalari, ijodkorlarning hayoti, tarjimonlik faoliyatlari, mahoratlarini ilmiy o‘rganish;
- so‘nggi yillarda xorijiy tillardan ona tilimizga ag‘darilib katta tirajlarda nashr etilayotgan, saviyasi badiiy tarjima talablariga javob bermaydigan asarlarni aniqlab, ularga xolis munosabat bildirish.

Olib borilayotgan tarjimashunoslik tadqiqotlarida milliylik va badiiylilikni tarjimada aks ettirishning usul va vositalari, ekvivalentlik va lisoniy adekvatlik, mualliflar qo‘llagan badiiy san’atlarning tarjimada berilishi barobarida bugungi kun tarjimashunosligida ko‘p duch kelinayotgan tarjimaning lingvomadaniy aspektlari, muqobilsiz leksika, badiiy tarjimaning psixolingvistik xususiyatlari va kognitiv asoslarini o‘rganishni ham tarjimashunoslik tadqiqotlari doirasiga kiritish ham bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Tadqiqotlar amaliy tarjimada

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 04 mayda qabul qilgan “Badiiy tarjima sohasida Muhammad Rizo Ogahiy nomidagi xalqaro mukofotni ta’ sis etish to‘g‘risida”gi PQ-205-son Qarori.

uchrayotgan muammolarning sabablarini yoritish va shu asosda yangi nazariy xulosalar chiqarishga ko'mak beradi.

Fursati kelganda, yuqorida sanab o'tilgan vazifalar doirasida ishlar boshlab yuborilgani, masalan, o'tgan yillarda atoqli o'zbek adiblari Abdulla Qodiriy, Oybek, Abdulla Qahhor, Said Ahmad, Odil Yoqubov, Pirimqul Qodirov, O'tkir Hoshimov va boshqa adiblarimiz qalamiga mansub yirik romanlarning xorijiy tillarga tarjimalari bo'yicha doktorlik dissertasiyalari yoqlangani va bu sohadagi ishlar jadal davom etayotganligini alohida ta'kidlash joiz.

Yoshlarning intellektual va ilmiy salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi jahonga mashhur kitoblarni o'zbek tiliga tarjima qilish hamda shu orqali yoshlarimizni zamonaviy ilm-fanning so'nggi yutuqlari bilan tanishtirib borish tizimini yo'lga qo'yish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-noyabrda qabul qilgan "«Yoshlar uchun ming kitob» loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-380-son Qarori qabul qilindi. Ushbu Qarorga muvofiq Yoshlar siyosati va sport vazirligi huzuridagi Yoshlar ishlari agentligining mas'ulligida jahonda mashhur bo'lgan 1000 ta kitobini tanlab olib, o'zbek tiliga tarjima qilish va mamlakatimizda ommalashtirishga qaratilgan "Yoshlar uchun ming kitob" loyihasini amalga oshirish belgilab berildi. Loyiha doirasida tarjima qilingan o'zbek tilidagi adabiyotlar jamlanmasi kitobxonlarning bepul foydalanishi uchun maxsus mobil ilova yaratilishi ko'zda tutilgan. Taassufki, 2023–2024-yillarda dastlabki tanlangan 50 nomdagi kitoblarning aksar qismi ingliz tilida bo'lib, sharq tillaridagi adabiyotlar e'tibordan chetda qoldirilgan. Yana shuni ta'kidlab o'tish joizki, loyiha doirasida har yili tarjima qilib, nashr etiladigan adabiyotlar ro'yxatiga kamida 20 foiz ilmiy-ommabop asarlar kiritilishi belgilangan.

Loyihaning moliyaviy jihati borasida gapiriladigan bo'lsa, kitoblarni tarjima qilish, nashrga tayyorlash va chop etish bilan bog'liq davlat xaridlari talabgorlar, ya'ni nashriyot va tarjimonlar orasidan eng yaxshi takliflarni tanlash hamda tender o'tkazish orqali amalga oshirilishi ko'rsatilgan.

Darvoqe, shu o'rinda ta'kidlash joizki, hozirda xorijiy tillardan tarjima va nashr ishlari bilan shug'ullanib kelayotgan nashriyotlar ko'paymoqda. Respublikada chorak asr avval to'qqizta nashriyot o'z faoliyatini olib borgan bo'lsa, ularning barchasi davlat tasarrufida bo'lganligi ta'kidlanadi. "Mustaqillik yillarida O'zbekistonda nashriyotlar soni 13 barobarga oshdi" (<https://kun.uz/47586493>) sarlavhasi ostida e'lon qilingan maqolada 2017-yilgi statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda davlat nashriyotlarining soni 122ga yetgan, shu bilan birga, 57 nashriyot xususiy shaklda ta'sis etilgan. Jahon adabiyoti namunalarini o'zbek tiliga tarjimasi va nashri bilan shug'ullanadigan respublikadagi taniqli nashriyotlardan "Akademnashr", "O'zbekiston" nashriyotlarini ko'rsatish mumkin. Lekin ayrim nashriyotlarda buyurtma asosida amalga oshirilayotgan tarjimalarning sifati shubha uyg'otadi. Nashriyotlarning tarjimalarni chop etish borasidagi faoliyatlarini jiddiy nazoratga olish maqsadga muvofiq, deb o'ylaymiz.

Ma'lumki, hozirda O'zbekistonda badiiy asarlar tarjimachiligi kasbiy faoliyat sifatida oz kuzatiladi, balki asosan havaskorlik va qo'shimcha daromad uchun

shugʻullanish holatlari koʻpchilikni tashkil qiladi. Bunday xulosaga hozirda badiiy tarjima bilan shugʻullanib kelayotgan zamonaviy oʻzbek tarjimonlari fikr-mulohazalaridan kelish mumkin. Ana shunday mulohazakor suhbatlardan biri gazeta.uz saytida «Hozirgi aksar tarjimalarni oʻqib, koʻzlarimni oʻyib olgim keladi» mavzusi ostida eʼlon qilingan boʻlib (<https://www.gazeta.uz/oz/2022/09/30/translators/>), bunda tarjimachilik faoliyatining hozirgi dolzarb masalalari yuzasidan qimmatli maʼlumotlarga ega boʻlamiz. Oʻzbek badiiy tarjimachiligini rivojlantirish uchun koʻrilishi zarur boʻlgan chora-tadbirlar borasida izchil tadqiqotlar olib borilishi davr talabi boʻlib qolmoqda. Bunday tadqiqotlarni amalga oshirishda professional tarjimonlar va tarjimashunoslikka tegishli yoʻnalish va mutaxassisliklarda tahsil oladigan boʻlajak tarjimonlar orasida turli soʻrovnomalar, anketalashtirish, intervyu va suhbatlar oʻtkazish nihoyatda katta samara beradi.

Tarjimonlik sohasini rivojlantirishda yana bir muhim yoʻnalish bu kompyuter lingvistikasi yoʻnalishidir. Xususan, korpus ishlanmalaridan boʻlmish Parallel korpus juda ommalashib borayotgan tarjima va qiyosiy tahlil uchun foydali vositadir. turli tillarning parallel korpusini yaratish va uni takomillashtirish tarjimonlik faoliyatiga qulaylik keltirishda, tarjimashunoslik boʻyicha tadqiqotlarda muhim vosita boʻlib xizmat qiladi. Shuningdek, parallel korpuslar taʼlim jarayonida tarjimoni oʻqitish va professional tarjima sozlamalarida maʼlumotnoma sifatida ishlatiladi. Parallel korpus bu asliyatdagi matn va tarjima qilingan matnlar juftligi boʻlib, tarjimashunoslikda asosiy eʼtibor tarjimalarning asliyatdagi matnlardan farqlab turadigan xususiyatlarni aniqlashga qaratilgan.

Hozirgi paytda Oʻzbekistonda oʻzbek tilining til korpusini hamda turli tillar juftligidagi parallel korpuslarni yaratish boshlangʻich bosqichda desak boʻladi. <https://uzbekcorpus.uz/parallel> linki ostida oʻzbek tili korpusi boʻyicha yaratilgan saytda oʻzbek-ingliz, ingliz-oʻzbek, oʻzbek-rus, rus-oʻzbek, oʻzbek-turk, turk-oʻzbek, oʻzbek-koreys, koreys-oʻzbek singari 8 ta til kombinatsiyasida korpuslarning ishlab chiqilganini koʻrish mumkin. Bunda qidiruvni rasmiy matnlar, ilmiy matnlar, badiiy matnlar, oʻxshatishlar (guruh boʻyicha, soʻz boʻyicha, iboralar, maqollar) parallel korpuslarida amalga oshirish imkoniyati mavjud. Ushbu oʻzbek tili korpusining hali takomillashtirishga ehtiyoj kattaligini taʼkidlagan holda, oʻzbek tili juftligida tillar kombinatsiyalarini koʻpaytirish, matnlarning janr jihatdan koʻp tarmoqli tasniflash, tarjima matnlarining sifati hamda asliyat va tarjimaning adekvatligiga eʼtibor qaratish maqsadga muvofiq deb bilamiz. Tarjimoni avtomatlashtirish sohasida Oʻzbekistonda amalga oshirilayotgan muhim ishlardan yana biri oʻzbek tilida sifatli mashina tarjimasini taʼminlaydigan platforma va dasturlarning yaratilishidir. Shu kunlarda “Tilmoch” nomi ostida (<https://tahrirchi.uz/uz/translator>) turkiy tillar uchun maxsus sunʼiy idrok yaratilib, hozirgi bosqichda oʻzbek va qoraqalpoq tillariga tabiiy va sifatli tarjima qilishni bilishi taʼkidlanmoqda. Shunga qaramay, tarjimaning eng murakkab turi sanalgan badiiy tarjimoni hech qanday sunʼiy idrok amalga oshira olmasligi, uni faqat yuksak salohiyat, keng badiiy tafakkur sohibi boʻlgan ijodkor insongina amalga oshirishga qodir ekanligini alohida taʼkidlash lozim.

VII TARJIMASHUNOSLAR
FORUMI - 2024

XALQARO ILMIY-AMALIY

konferensiya

14-DEKABR, TOSHKENT

CERTIFICATE OF APPRECIATION

Dr. Nargiza ISMATULLAYEVA

From TSUOS (Tashkent, Uzbekistan) has presented paper entitled "TARJIMASHUNOSLIKNING KECHIKTIRIB BO'LMAS VAZIFALARI XUSUSIDA" in the international conference "VII Translation Forum - 2024" organized by the Department Translation Studies and International Journalism, TSUOS on 14 December 2024.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14600400>

14.12.2024
Date.M.Yea

